

Piotr Kowolik

Prof. zw. dr hab. Heliodor Muszyński
– pedagog, metodolog i twórca
teleologii wychowania

Nauczyciel i Szkoła 1-2 (34-35), 277-283

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr KOWOLIK

Prof. zw. dr hab. Heliodor Muszyński – pedagog, metodolog i twórca teleologii wychowania

Nota biograficzna

Heliodor Antoni Muszyński urodził się 6 czerwca 1931 r. w Rogowie, w powiecie żnińskim. Okres przedszkolny Profesor przeżył w Gniewkowie niedaleko Inowrocławia, gdzie wraz z siostrą uczęszczał do ochronki prowadzonej przez siostry zakonne. W związku ze zmianą posady przez Jego ojca nastąpiła przeprowadzka do Poznania.

Do szkoły podstawowej uczęszczał w dzielnicy Poznania - Dębca, gdzie dalszą edukację przerwał wybuch drugiej wojny światowej. Młody Heliodor interesował się dziejami ojczystymi i literaturą. W domu było wiele książek, czasopism, reprodukcji malarstwa zgromadzonych jeszcze za życia ojca Profesora.

Po ukończeniu szkoły podstawowej zdał egzamin wstępny do Gimnazjum i Liceum im. J. Paderewskiego w Poznaniu. W rodzinie Profesora w tym czasie panowała straszliwa bieda - otrzymał niewielkie stypendium. Przynależność młodego Heliodora do harcerstwa utorowało Jego drogę ku pedagogice. Osobami na tej drodze byli: druż Edek A. i Andrzej Malewski.

Profesor tak pisze w swojej *Autobiografii*: *"Pod koniec przedostatniej klasy miałem już jasną świadomość co do dalszej drogi swojego życia: nie miałem wątpliwości, że powinienem zostać wychowawcą - pedagogiem. Przeświadczenie to rychło znalazło wyraz w nowej życiowej decyzji. Właśnie w liceach ogólnokształcących poszukiwano kandydatów do zawodu nauczycielskiego. Oferowano uzupełnienie wykształcenia o przedmioty zawodowe nauczane w liceum pedagogicznym. Uznałem taką możliwość za dobrą dla siebie perspektywę i w ten sposób w klasie maturalnej stałem się uczniem dwóch liceów: ogólnokształcącego i pedagogicznego."*

Dwudziestoletni Heliodor podejmuje pracę w przedsiębiorstwie robót drogowych, aby odciążyć ojczyma pracującego na utrzymanie rodziny. Po pracy uczęszczał do szkół dla pracujących. W 1951 roku zdaje obie matury i zapisal się na uniwersytet w Poznaniu po zdaniu egzaminu wstępnego na psychologię, gdyż wymarzony kierunek pedagogiczny jeszcze nie istniał.

Profesor uczęszczał na seminarium metodologiczne prof. Kazimierza Ajdukiewicza i Marii Ossowskiej. Interesował się neopozytywizmem, empiryzmem i tzw. reizmem - koncepcją Tadeusza Kotarbińskiego.

W roku 1955, jeszcze jako student ostatniego roku, rozpoczął pracę na uniwersytecie Poznańskim na stanowisku młodszego asystenta w Katedrze Pedagogiki.

Jako młody pracownik naukowy zajął się problematyką rozwoju i wychowania moralnego dzieci i młodzieży. Tej problematyki dotyczyła również praca doktorska, którą obronił w 1961 roku uzyskując stopień naukowy doktora nauk humanistycznych. Cztery lata później przeniósł się do Warszawy, gdzie podjął pracę w Instytucie Pedagogiki Ministerstwa Oświaty i Wychowania. W 1966 roku na podstawie złożonej pracy na temat teoretycznych problemów wychowania moralnego oraz odbytego kolokwium Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego nadał Mu stopień naukowy doktora habilitowanego. W 1967 roku powrócił do Poznania, do pracy w Katedrze Pedagogiki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza na stanowisku kierownika zakładu. W rok później objął funkcję dyrektora nowo powstałego Instytutu Pedagogiki, którą pełnił przez 18 lat (do roku 1976).

W okresie swojej pracy w Uniwersytecie zorganizował i przeprowadził rozległe badania nad systemem dydaktyczno-wychowawczym szkoły. Zorganizował szeroki zespół złożony z młodych pracowników naukowych oraz nauczycieli - praktyków, z którymi przeprowadził kilka lat trwający eksperyment nad wychowawczym funkcjonowaniem szkoły. Jego doświadczenia i wyniki zostały upowszechnione w serii publikacji pod Profesora redakcją i naukowym kierownictwem pt. „*System wychowawczy szkoły podstawowej*” (wydanej przez PWN w latach 1974–1975). W związku z tym sam też opublikował szereg rozpraw dotyczących szeroko rozumianej problematyki wychowania, teorii szkoły oraz metodologii badań pedagogicznych. Wyniki tego eksperymentu w postaci opracowanej całości koncepcji organizacji wychowawczej działalności szkoły zostały szeroko wprowadzane do tysięcy szkół w Polsce. Był to jedyny (nie tylko w Polsce) przypadek, kiedy naukowy eksperyment zakończył się masowym ruchem wdrażania jego efektów przez szkoły do praktyki. Był to ruch czysto oddolny. H. Muszyński jako kierownik eksperymentu stanowczo sprzeciwiał się wprowadzaniu opracowanego systemu wychowawczego do wszystkich szkół drogą nakazów administracyjnych. W 1975 roku kierowany przez Profesora zespół naukowy otrzymał w uznaniu dla jego osiągnięć Nagrodę im. Komisji Edukacji Narodowej. W 1973 roku Rada Państwa nadała H. Muszyńskiemu tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego, a w 1976 roku – profesora zwyczajnego. W latach 1976–1995 Profesor odbywał kilkakrotnie staże zagraniczne jako *visiting professor*. Najpierw w Hochschule der Kuenste w Berlinie, następnie w Uniwersytecie w Salzburgu, a wreszcie także w Niemieckim Instytucie Międzynarodowych Badań Pedagogicznych we Frankfurcie nad Menem. Ponadto współpracował czynnie z Uniwersytetem w Tybindze, w Bochum

oraz Berlinie, które wielokrotnie odwiedzał z wykładami i wystąpieniami na konferencjach. Wyjazdy te były ściśle związane z ożywioną współpracą Profesora z tymi (a także innymi) placówkami zagranicznymi, co znalazło wyraz w wielu publikacjach wydanych za granicą.

Działalność naukowa i publikacyjna

Na początku swej drogi jako pracownika naukowego i badacza profesor skoncentrował się na problematyce rozwoju i wychowania moralno-społecznego oraz problematyce czasu wolnego i wypoczynku dzieci i młodzieży.

Bardzo wiele czasu własnego H. Muszyński poświęcał pracy dydaktycznej i bliskim kontaktom ze studentami. Wykładając przedmiot związany z teorią wychowania odczuwał brak kontaktu z działalnością praktyczną. Wyjeżdżał ze studentami podczas wakacji na kolonie dziecięce, gdzie mogli oni odbywać praktyki wakacyjne. Kolonie stały się jak pisze Profesor *"jednym wielkim warsztatem praktycznej działalności wychowawczej i badawczej (tam, z udziałem studentów, przeprowadzałem swoje badania nad wychowaniem w zespole"* (Autobiografia, s. 38).

W latach 1960–1964 przeprowadził wraz z Hanną Malewską ogólnopolskie badania nad postawami moralnymi uczniów szkół podstawowych. Równolegle prowadził badania nad wychowaniem moralno-społecznym w zespole. Efektem tych prac było szereg publikacji, w tym książki: *"Kłamstwo dzieci"* (1962) oraz *"Wychowanie na koloniach letnich"* (1963). Kolejna książka *"Wychowanie moralne w zespole"* (1964, drugie wydanie 1973), przedstawiała pierwszą w Polsce, i nie tylko, próbę badań empirycznych nad procesami wychowania. Następnie Profesor zajął się studiami teoretycznymi nad problematyką wychowania moralnego, w rezultacie których powstała książka *"Teoretyczne problemy wychowania moralnego"* (1965). W dalszych latach kontynuował swoje zainteresowania problematyką wychowania moralno-społecznego, co zaowocowało m.in. pracą: *"Podstawy wychowania społeczno-moralnego"* (1967), a jednocześnie podjął także prace nad metodologią pedagogiki. Ich efektem było szereg artykułów, praca zbiorowa *"Metodologiczne problemy pedagogiki"* (1967), a kilka lat później duża publikacja pt. *"Wstęp do metodologii pedagogiki"* (1971), w której przedstawił własną koncepcję pedagogiki jako nauki praktycznej.

Zdaniem H. Muszyńskiego pedagogika stanowi naukę wyrastającą z praktyki i odnoszącą się do niej, ze względu na zakładane problemy i odpowiednie strategie ich rozwiązywania. Ponadto ze względu na sposób naukowego ujmowania własnych rezultatów, tj. wyjaśniania badanych zjawisk i procesów. Zdaniem W. Strykowskiego "prace metodologiczne H. Muszyńskiego wywarły duży wpływ na uprawianie pedagogiki w latach 70. minionego

wieku. Wychodziły one naprzeciw oczekiwaniom społecznym wielu środowisk naukowych pedagogów".¹

Wkład H. Muszyńskiego w metodologię pedagogiki jest nowoczesny i oryginalny wpisujący się we wiodące nurty światowe w tym zakresie. Odrzucił dotychczasowy, filozoficzny styl uprawiania pedagogiki na korzyść pedagogiki precyzyjnej, naukowo komunikatywnej. W dalszym ciągu swej działalności naukowo-badawczej skoncentrował się na problematyce wychowawczego i dydaktycznego funkcjonowania szkoły. Owocem kilkuletnich zespołowych prac badawczych nad wprowadzaniem w życie własnej koncepcji organizacji pracy szkoły powstało kilka publikacji zbiorowych i autorskich, a wśród tych ostatnich książka *"Teoretyczne podstawy systemu wychowawczego szkoły"* (1972) oraz *"Praca wychowawcza w toku nauczania"* (współaut. 1974). Zainteresowania naukowe H. Muszyńskiego objęły także problematykę aksjologiczną. Efektem podjętych studiów była praca *"Ideal i cele wychowania"* (1972, drugie wydanie 1976). Kontynuował także swoje studia nad rozwojem moralnym dzieci i młodzieży, których efekty zamieszczone zostały w pracy *"Rozwój moralny"* (1983, drugie wydanie 1986). Od szeregu lat Profesor pracował nad koncepcją systematyzacji teoretycznej wiedzy o wychowaniu. Prace te doprowadziły do pierwszej próby stworzenia podręcznika teorii wychowania. Książka *"Zarys teorii wychowania"* ukazała się w 1976 roku, zaś kolejnych pięć jej wydań w latach następnych. W ostatnich latach współpracował ściśle z kilkoma ośrodkami zagranicznymi. Między innymi uczestniczył w programie realizowanym przez niemiecki Instytut Międzynarodowych Badań Pedagogicznych we Frankfurcie nad Menem pt. "Erziehungsraum Schule". Wynikiem tej działalności było kilka publikacji ogłoszonych w języku niemieckim, w tym dwie prace zwarte: *"Zeit fuer Schule"* (1990) i *"Curricula in der Schule"* (1995). Współpracował także przez szereg lat z Uniwersytetem w Tybindze. Efektem tej współpracy były kilkakrotne konferencje naukowe poświęcone wychowawczej działalności szkoły, a także opublikowana pod redakcją Profesora (wspólnie z Peterem Fauserem) praca zbiorowa.

Niezależnie od wyżej przedstawionych głównych nurtów naukowych zainteresowań koncentrował się także na innych problemach, co znalazło wyraz w dorobku publikacyjnym. Na wzmiankę zasługują tutaj prace nad problematyką wychowania w rodzinie oraz w Związku Harcerstwa Polskiego. Przez kilka lat aktywnie współpracował z Ośrodkiem Badań Psychopedagogicznych ZHP, czego efektem była praca zbiorowa pod kierunkiem naukowym i redakcją pt. *"Więź społeczna kadry instruktorskiej ZHP"* (1965), a także kilka innych publikacji autorskich oraz zbiorowych, jak: „*Rodzina - moralność - wychowanie*" (1971), czy „*Metodyka wychowania w ZHP*" (1984) czy „*Podstawy wychowania w ZHP*" (1984).

¹ W. Strykowski, *Uniwersalność koncepcji pedagogicznych Profesora Heliodora Muszyńskiego*. [W:] *Wychowanie. Profilaktyka. Resocjalizacja. W poszukiwaniu doskonalszych systemów w skali makro i mikro*. Red. J. Sowa, E. Piotrowski, J. Rejman. Rzeszów 2002, s. 116–120, część 1.

W sumie na dorobek naukowy i publikacyjny składa się:

- 14 monografii i prac zwartych, w tym 3 opublikowane za granicą;
- 13 prac zbiorowych pod redakcją naukową i przy udziale autorskim, w tym dwie opublikowane za granicą;
- ponad 260 artykułów i rozpraw, w tym kilkadziesiąt opublikowanych za granicą 120 artykułów pomniejszych;
- 46 recenzji;
- 1 tłumaczenie (amerykańskiego podręcznika: Th. M. Newcomb, R. H. Turner, P. E. Converse: "Social Psychology" (ss. 590).

Działalność organizacyjna

H. Muszyński w 1964 r. podjął pracę w Instytucie Pedagogiki przy Ministerstwie Oświaty w Warszawie, gdzie przez dwa lata pełnił funkcję zastępcy dyrektora tego Instytutu. Następnie, w 1967 roku powrócił do pracy w Katedrze Pedagogiki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, gdzie zorganizował Zakład Teorii Wychowania. Zakład ten podjął i przeprowadził w latach 1967–1972 rozległy eksperyment nad wychowawczym i dydaktycznym funkcjonowaniem szkoły podstawowej w Polsce. Eksperyment objął najpierw dziesiątki, a potem setki szkół w Polsce i wzbudził duże zainteresowanie także za granicą. Jego efektem była reorganizacja i modernizacja pod wieloma względami pracy szkoły.

System wychowawczy szkoły podstawowej, stanowił całościowy zespół założeń teoretyczno-praktycznych i rozwiązań praktycznych (metodycznych), a co najważniejsze, został zweryfikowany empirycznie. System H. Muszyńskiego ze względu na przemiany społeczne, gospodarcze i polityczne w latach 80. minionego wieku stanowił znaczący wkład w dorobek polskiej myśli pedagogicznej. Sądzę, że bardzo wiele współczesni nauczyciele - wychowawcy szkół mogą i powinni czerpać ze sprawdzonych rozwiązań dydaktyczno-wychowawczych i organizacyjnych. Wiele lat później na Zachodzie pojawiły się koncepcje bardzo zbliżone do tych, które w Polsce o wiele wcześniej realizował H. Muszyński. Można tutaj odwołać się do koncepcji *Just community School* w latach 80. minionego stulecia w USA podjętej przez L. Kohlberga.

Dla celów upowszechniania wyników tego eksperymentu Profesor zorganizował w Poznaniu oddział Instytutu Badań nad Młodzieżą, a przy nim Pracownię Metodyki Wychowania - placówkę, która gromadziła i upowszechniała najlepsze osiągnięcia pracy szkół. W 1968 roku podjął się zadania zorganizowania Instytutu Pedagogiki przy Wydziale najpierw Filozoficzno-Historycznym, a następnie Nauk Społecznych UAM. Instytut ten, którego został dyrektorem i funkcję tę pełnił przez 18 lat, zyskał sobie opinię przodującej placówki badań pedagogicznych w Polsce. W 1972 roku został członkiem Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej ds. stopni naukowych przy Radzie Ministrów i funkcję tę pełnił nieprzerwanie przez cztery kadencje (14 lat). Nieco później objął także funkcję przewodniczącego Komitetu

Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk i pełnił ją przez trzy kadencje (12 lat). W okresie tym Profesor pełnił funkcję redaktora naczelnego dwóch periodyków PAN: "*Rocznika Pedagogicznego*" i "*Studiów Pedagogicznych*". W latach 1972–1983 pełnił funkcję redaktora naczelnego pisma "*Życie Szkoły*", z którego to stanowiska został odwołany z przyczyn politycznych. W latach od 1974 do 1986 uczestniczył czynnie w realizacji badań objętych programem rządowym zaliczanych do tzw. problemów węzłowych nt. *Kształcenie, wychowanie i opieka w obliczu przemian*, jako kierownik zespołu badawczego zajmującego się funkcjonowaniem szkoły w Polsce. W wyniku tych badań powstało kilka raportów opublikowanych w 1990 roku prezentujących między innymi diagnozę polskiej edukacji oraz koncepcje tychże przemian.² Ukazano w nim aktualne trendy rozwojowe w oświacie krajów wysoko rozwiniętych, przemiany ewolucyjne szkół, elementy kryzysu szkoły, jak i deformacje procesów kształcenia i wychowania szkolnego. W raporcie tym H. Muszyński zaprezentował nową filozofię edukacji, wyłaniającą się u progu trzeciego tysiąclecia. Chodzi w niej o nową jakość życia oraz promowanie szkoły jako instytucji powołanej do tego, by w oparciu o dostęp do kultury zapewnić wszystkim ludziom możliwość realizacji swojego życia w poczuciu pełnowartościowości.

Ponadto na uwagę zasługują Jego prace studyjne dotyczące reform szkolnych, które oparte były na wieloletnich doświadczeniach własnych Autora w zakresie przebudowy szkoły polskiej, jak i na bogatych studiach zagranicznych. Koncepcje te zostały przedstawione w pracach naukowych Uniwersytetu im. M. Kopernika w Toruniu i Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu.³

Latach 1987–1989 wchodził w skład przyszłej reformy szkolnictwa i uczestniczył czynnie w opracowaniu raportu końcowego pt. „*Edukacja narodowym priorytetem*” (1988).

Ogromną wagę przywiązywał do rozwoju młodych kadr pedagogicznych. Organizował, tzw. *Wakacyjne Szkoły Młodych Pedagogów* dla asystentów z uczelni polskich. Podczas tych spotkań uczestnicy zapoznawali się z najnowszymi trendami teoretycznymi i metodologicznymi nauk o wychowaniu oraz ich przedstawicielami.

Współpraca z zagranicą

W toku swej działalności naukowej nawiązał liczne kontakty zagraniczne z wieloma ośrodkami Europy Wschodniej i Zachodniej. Był często zapraszany na konferencje, spotkania i wykłady w uniwersytetach takich miast, jak : Berlin, Bochum, Bratysława, Brno, Essen, Brema, Frankfurt n/Menem, Freiburg (Szwajcaria), Hamburg, Kolonia, Lipsk, MÜNSTER, Moskwa, Praga,

² H. Muszyński, *Perspektywy i teoretyczne koncepcje przemian systemu edukacyjnego*. Poznań 1990.

³ H. Muszyński, *Niektóre bariery na drodze reformowania szkoły w aspekcie teorii szkoły i koncepcji jej celowej zmiany*. "Acta Universitatis Nicolai Copernici" 1994, z. 285; tegoż, *Koncepcjonowanie reform szkolnych* "Neodidagmata" 1999, nr XXIV.

Salzburg, Tybinga, Würzburg i wiele innych. W sumie wygłosił kilkadziesiąt referatów i wykładów w różnych ośrodkach zagranicznych. Efektem tych wystąpień były także liczne artykuły zamieszczone w czasopismach zagranicznych. Był organizatorem kilku konferencji międzynarodowych w Polsce. Współpracował także z partnerami zagranicznymi przy organizowaniu wspólnych konferencji, takich, jak w m.in. Rastede, Lueneburg czy Ludwigsfelde. Materiały z tych konferencji zostały opublikowane drukiem w obu krajach – w Polsce pod naukową redakcją Profesora. Wyjeżdżał kilkakrotnie na staże zagraniczne jako visiting professor. Wygrał konkurs rządu Austrii na stypendium związane z kilkumiesięcznym stażem w Salzburgu. Współpracował na stałe z kilkoma zagranicznymi placówkami naukowo-badawczymi, w tym przede wszystkim z Deutsches Institut fuer Internationale Pädagogische Forschung we Frankfurcie nad Menem, z Hochschule der Kuenste w Berlinie, z Akademie fuer Bildungsreform w Tybindze, a następnie z Uniwersytetami w Salzburgu (wspólny program badawczy), w Tybindze, Muenster oraz Bochum. Szereg lat współpracował bardzo ściśle także z Uniwersytetem w Salzburgu (Austria), gdzie odbył dwa długie staże naukowe. Był także profesorem wizytującym na zaproszenie Pädagogische Akademie w Salzburgu. W obu tych ośrodkach wygłosił szereg wykładów i opublikował kilka artykułów naukowych. W ramach tej współpracy opublikował kilka książek za granicą, częściowo przy autorskiej współpracy zagranicznych partnerów, jak choćby pracę wydaną w Weinheim „*Lebensbezug als Schulkonzept?*” (Juventa 1988), w której wraz z polskimi współpracownikami przedstawili wyniki naszych prac nad systemem wychowawczym szkoły w Polsce. Należy zaznaczyć, że wyniki te spotykały się z wielkim zainteresowaniem zagranicznych partnerów, co znalazło wyraz w kilku publikacjach. W ramach współpracy ze wspomnianym instytutem we Frankfurcie zaprosił do Polski znanego niemieckiego pedagoga, prof. W. Mittera, z którym odbył cykl podróży pedagogicznych po Polsce w okresie naszej transformacji. Wynikiem tej inicjatywy była wspólna książka „*Pädagogische Reisen in Polen*” (Köln 1997).

Prof. zw. dr hab. H. Muszyński jest laureatem nagród czasopisma – „*Argumenty*” oraz Wielkopolskiego Towarzystwa Kulturalnego za nowatorską działalność pedagogiczną (1973). Posiada Medal za Zasługi dla Województwa Zielonogórskiego i Szczecińskiego. W 1972 roku otrzymał Medal im. Komisji Edukacji Narodowej i Złoty Krzyż Zasługi. Został wyróżniony wpisem do "Księgi Czynów i Osiągnięć Nauki Polskiej"; Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1982).

Profesor jest nadal człowiekiem bardzo aktywnym w różnych dziedzinach. Koncepcje i teorie zamieszczone na kartach Jego prac są oryginalne i mają rzeczywisty wkład w rozwój pedagogiki w Polsce.